

GONDOLATOK A 100 ÉVES POLIGRÁFRÓL

1. Bevezetés

A műszeres vallomásellenőrzés legismertebb, leelterjedtebb módszere a poligráfos vizsgálat. Megszületése John Larson (USA) kaliforniai rendőrtisztthez köthető, aki kifejlesztette, illetve 1921-ben alkalmazta is a műszert.¹ Larson a poligráf segítségével felderítette a kaliforniai egyetem kampuszán elkövetett lopássorozat elkövetőjét², 38 kollégista lány közül választotta ki a tolvajt.³ Ugyanebben az évben San Franciscóban is alkalmazta a poligráfot, ahol egy eltűnt pap ügyében nyomoztak. Azt feltételezték a papról, hogy megölték. Néhány nap múlva egy helyi pék holttestet talált a tengerparton, amelyről kiderült, hogy a keresett pap holtteste. A felfedező tanú élénken érdeklődött, hogy jár-e neki a nyomravezetői jutalom. A hatóság poligráfos vizsgálatral kívánta tisztázni, hogy köze lehetett-e a tanúnak az emberöléshez. A poligráf hazugságot jelzett, amit közöltek is a pékkel, aki ennek hatására beismerő vallomást tett.⁴ A kezdeti sikereknek is köszönhető, hogy a poligráfos vizsgálat nemcsak az Amerikai Egyesült Államokban, hanem az egész világon elterjedt. Magyarországon 1978-tól alkalmazzák büntetőügyekben.⁵ Az elmúlt több mint négy évtizedben a poligráf is több esetben vált nélkülözhetetlen technikai eszközzé a bűnügyi nyomozás során.⁶

Larson poligráfja és a vizsgálati metodikája az évtizedek alatt sokat változott, és számos ügyben segítette a nyomozó hatóság munkáját. A módszernek azonban még ma is vannak korlátai. Elég csak arra a körülményre gondolni, hogy ember (szaktanácsadó) vizsgált embert (tanú, gyanúsított). A vizsgált személy nem mindig alkalmas arra, hogy poligráfos vizsgálat alá legyen, mert lehet például olyan betegsége, amely kizárja a vizsgálat elvégzését, de az is problémát jelenthet, ha sikeresen végez ellentevékenységet, és ezzel megtéveszti a tapasztalt vagy éppen kevésbé tapasztalt szaktanácsadót. A tanulmány röviden ismertetni kívánja, hogy honnan hova jutott el a műszer, illetve a módszer az elmúlt 100 évben, és bemutatja, milyen korlátai vannak a poligráfos vizsgálatnak.

¹ International League of Polygraph Examiners: Polygraph/Lie Detector FAQs. www.theilpe.com/faq_eng.html (Letöltés ideje: 2022.06.07.)

² Fisher, Jim: The Polygraph Wars. <http://jimfisher.edinboro.edu/forensics/polywar1.html> (Letöltés ideje: 2018.01.08.)

³ V.ö.: Grubin, Don – Madsen, Lars: Lie detection and the polygraph: A historical review. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 16(2), 2005. 357–369. o.

⁴ Szlavikovics István Gábor: A poligráf alkalmazásának lehetőségei és korlátai. In: Drinóczi Tímea (Szerk.): *Studia Iuvenum Iurisperitorum*. Pécs, 2006. 321. o.

⁵ Gárdonyi Gergely: A szaktanácsadó új szerepe a büntetőeljárásban. In: *Gondolatok a rendészettudományról: írások a Magyar Rendészettudományi Társaság megalapításának tizenötödik évfordulója alkalmából*. Magyar Rendészettudományi Társaság, Budapest, 2019. 143-155. o.

⁶ Gárdonyi Gergely – Hautzinger Zoltán: A kriminalisztikai kutatások fejlesztésének lehetősége. *Belügyi Szemle* 2021/10. 1727. o.

2. Larson poligráfjának továbbfejlesztései

Larson poligráfja egyidejűleg mérte a vérnyomást, a pulzusszámot és a légzést.⁷ Az előrelépés 1939-ben történt, amikor négycsatornás lett a poligráf, Keeler galvanográfot kapcsolt a vérnyomás, a pulzus és a légzésmérő berendezéshez. 1948-ban Chicagóban Keeler létrehozta a világ első poligráf iskoláját, ahol számos későbbi prominens poligráfos vizsgáló sajtóíthatta el a vizsgálat fortélyait.⁸ Keeler nevéhez fűződik az is, hogy még az 1920-as években továbbfejlesztette a poligráf kérdezési technikáját, amely ekkor még kizárólag a releváns és irreleváns kérdések váltakozásából állt. Kitalálta a kártyatesztet, amelynek során az alanyt egy kártyát kellett kiválasztania, ő pedig a poligráf segítségével megállapította, hogy az alany melyik lapot húzta.⁹ A Keeler-féle négycsatornás poligráfhoz Reid 1945-ben egy újabb csatornát kapcsolt, a műszer képessé vált az izomaktivitás mérésére is. Reid egy speciális fotelt készített, mellyel érzékelhetővé és mérhetővé vált az alany kar és lábmozgása. Felfedezte, hogy akaratlagos izommozgással a mért értékek befolyásolhatók.¹⁰

Reid továbbfejlesztette Keeler kérdezéstechnikáját is, 1947-ben kidolgozta az általános kérdések tesztjét, amely nagy előrelépés volt a poligráfos vizsgálat módszertanában.¹¹ Míg korábban releváns és irreleváns kérdéseket tettek fel, addig Reid ezen kérdések közé beékelte az ún. „kontroll” kérdést, amely az alany előéletére vonatkozó olyan kérdés, amelynek le nem tagadása kellemetlen lenne az alany számára. 1959-ben David Lykken megalkotta a feszültségcsúcs tesztet.¹² A teszt kiindulási alapja, hogy vannak olyan körülményei a bűncselekmény elkövetésének, amelyről feltételezhetően csak az elkövető tudhat. A kérdéssorban alkalmaznak egy kulcskérdést és irreleváns kérdéseket. Azt figyelik, hogy leereagál-e a vizsgált személy a kulcskérdést. Mind az általános kérdések tesztje, mind a feszültségcsúcs teszt ma is alkalmazott kérdéssor típusa a poligráfos vizsgálatnak.

További előre lépésként értékelhető, hogy az 1960-as években Cleve Backster bevezette a ma is használatos numerikus értékelést.¹³ Numerikus értékeléssel határozzák meg, hogy a vizsgált személy őszintén tagadja-e a bűncselekmény elkövetését, illetve hogy bármilyen információval rendelkezne az ügyvel kapcsolatban. A numerikus értékelés tovább objektivizálja a poligráfos metodikát, mert kidolgozott pontozási szempontrendszer határoz meg. Az 1970-es évek végén Joseph F. Kubis, a New York-i Fordham University kutatója elsőként vett igénybe a számítógépes alkalmazásokat a poligráfos görbe vizsgálatokhoz. A komputerizált poligráfos vizsgálatról Kubis a további objektivitást várta.¹⁴

Ezekre az évekre tehető annak a korszakváltásnak a kezdete, amikor az analóg poligráf elindult azon az úton, amely a digitális műszerhez vezetett. Az 1980-as évek elején John C. Kircher és David C. Raskin az utah-i egyetemen kutatásokat végeztek a

⁷ International League of Polygraph Examiners: Polygraph/Lie Detector FAQs. www.theilpe.com/faq_eng.html (Letöltés ideje: 2022.06.07.)

⁸ Volyk, Andriy: History of the Polygraph. www.argo-a.com.ua/eng/history.html (Letöltés ideje: 2022.07.23.)

⁹ Alder, Ken: The Lie Detectors. www.kenalder.com/liedetectors/portrait.htm (Letöltés ideje: 2022.06.20.)

¹⁰ Agárdi Tamás – Kármán Gabriella: A hazugságvizsgálatról más szemmel. *Belügyi Szemle* 1999/10. 92. o.

¹¹ Galianos, John: Brief History of the Polygraph.

http://home.total.net/~galcar/html/brief_history_of_the_polygraph.html (Letöltés ideje: 2022.07.01.)

¹² Lykken, David T.: The GSR in the Detection of Guilt. *Journal of Applied Psychology*, 43(6), 1959. 385-388. o.

¹³ Grubin– Madsen: i.m. 357-369. o.

¹⁴ V.ö.: Matté, James Allan: Forensic psychophysiology using the polygraph: scientific truth verification, lie detection. J.A.M. Publications. Williamsville, New York, 1996. 1-773. o.

komputerizált poligráfon, és 1988-ban kifejlesztették a Computer Assisted Polygraph Systemet, ami magába foglalta az első olyan algoritmust, amelyet a diagnosztikai célokra összegyűjtött pszichofiziológiai adatok kiértékelésére használtak. 1992-ben hivatalosan is új korszakba lépett a poligráf, a számítógépes korbba, vagyis a korszerű digitális technika ekkor váltotta fel az analógot.¹⁵ A kezdetekben a Stoelting és a Lafayette poligráfos rendszer volt a piacvezető, amelyet hazánkban is alkalmaznak. Mára már versenyképesen felzárkózott melléjük az Axiton és a Limestone műszere is. Az elmúlt évtizedekben a poligráfos vizsgálat világszerte jelentős lépéseket tett a humánfejlesztés, az átláthatóság és az elismertség érdekében.¹⁶

3. A poligráfos vizsgálat helye az előkészítő eljárásban és a nyomozásban

Az előkészítő eljárásban a leplezett eszközök alkalmazásával kapcsolatban merülhet fel a poligráfos vizsgálat. Bizalmi személy vizsgálható poligráffal. Bizalmi személy, aki ingyenesen vagy ellenszolgáltatásért cserébe bűncselekményre vonatkozó információt közöl a hatósággal. Tanú és terhelt a büntetőeljárás ezen szakaszában még nincs, így fel sem merül a vizsgálatuk.

A nyomozási fázisakasz felderítési és vizsgálati szakaszában is helye van a poligráfos vizsgálatnak. A felderítési szakaszban a tettes azonosításban nyújthat segítséget, amikor is a szaktanácsadó a tanút abból a célból vizsgálja, hogy elkövetője lehetett-e a bűncselekménynek.¹⁷ Használata jelentősen javíthatja a nyomozás hatékonyságát.¹⁸ A felderítési szakasz a gyanúsított kihallgatásával fejeződik be, ezért a vizsgálati szakaszban kaphat helyet a gyanúsított poligráfos vizsgálata, amikor azt ellenőrzik, hogy valóban ő követte-e el a bűncselekményt. A vizsgálati szakaszban a tanú poligráfos vizsgálata is lehetséges, amikor kétség merül fel arra vonatkozóan, hogy a tanú valóban csak annyit tud-e az ügyről, amit megoszt a hatósággal, esetleg nem ő volt-e a bűncselekmény elkövetője. A poligráfos vizsgálatot a hatóság hivatalból és indítványra¹⁹ is elrendelheti, viszont a vizsgálat elvégzéséhez szükség van a vizsgálandó személy beleegyezésére. Nagykorú tanú és felnőttkorú gyanúsított vizsgálható poligráffal. A szaktanácsadó feljegyzést készít a vizsgálatról, amely a nyomozási ügyiratok részét képezi.

4. A poligráfos vizsgálat és a bírósági eljárás

Poligráfos vizsgálatra a bírósági eljárásban nem kerülhet sor. Ez nem jelenti azt, hogy a poligráfos vizsgálat eredményét tartalmazó feljegyzést ne lehetne a tárgyalás anyagává tenni. A bíróság megteheti, hogy az ítélete indokolási részében utal a poligráfos vizsgálat eredményére. A Fővárosi Ítéltábla 5/2014. (IX.29.) büntető kollégiumi véleménye szerint a poligráfos vizsgálat eredménye nem minősül bizonyítási eszköznek. „A nyomozás előbbre

¹⁵ Alder, Ken: The Lie Detectors. www.kenalder.com/liedetectors/portrait.htm (Letöltés ideje: 2022.06.08.)

¹⁶ Gárdonyi Gergely: A poligráfos vizsgálat jogi és szakmai környezetének változásai, a szakterület kihívásai. Rendőrségi Tanulmányok 2020/1. 91. o.

¹⁷ Krispán István: Tájékoztatás és sugalmazás – avagy mire jó a poligráfos hazugságvizsgálat. Belügyi Szemle 2005/1. 105. o.

¹⁸ Vári Vince: Hatékonyság a nyomozásban, In: Schaub Anita - Szabó, István (Szerk.): III. Interdiszciplináris doktorandusz konferencia. Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat. Pécs, 2015. 177-195. o.

¹⁹ Horgos Livia: A ius puniendi jogállami tartalmának kiteljesedése. In: Szabó Csaba – Molnár Dániel (Szerk.): Studia Doctorandorum Alumnae. Válogatás a DOSz Alumni Osztály tagjainak doktori munkáiból II. kötet. Doktoranduszok Országos Szövetsége. Budapest, 2021. 147. o.

vitelét szolgáló szerepe viszont vitathatatlan, épp a poligráfós vizsgálat eredménye vezethet egy tárgyi bizonyítási eszköz, vagy okirat felkutatásához, vagy egy újabb tanú kihallgatásához. A poligráfós vizsgálat nem "bizonyítékszerzés" történik, hanem a bizonyítási eszközökből származó bizonyíték hitelességének az ellenőrzése.²⁰

A 2010-es évek elején voltak olyan bírósági döntések, amelyek vallomást erősítő bizonyítékként vették figyelembe a poligráfós vizsgálat eredményét. 2014-től viszont az tapasztalható, hogy az ítéletábrák sorra utalnak arra, hogy a poligráfós vizsgálat nincs nevesítve a bizonyítási eszközök között, ezért nem tekinthető bizonyítéknak.

5. A poligráfós vizsgálat korlátai

A poligráfós vizsgálat résztvevőiben rejlő korlátok nehezíthetik, hogy eredményes legyen a poligráfós vizsgálat. Ha a poligráfót alkalmazó nyomozó hatóságot vizsgáljuk, problémát okozhat, ha a nyomozónak kevés a tapasztalata a poligráffal. A tapasztalatlanság és a hozzá nem értés abból fakad, hogy a büntetőügyeknek még az 1%-át sem éri el a poligráfós ügyek száma, vagyis ritkán kerülhet kapcsolatba a nyomozó a poligráffal. A tapasztalatlanságból fakadhat, hogy a nyomozó nem időzíti megfelelően a poligráfós vizsgálat igénybevételének időpontját. Meg kell találnia a nyomozónak az ideális időpontot a vizsgálat elvégzésére annak függvényében, hogy milyen célból veszi igénybe a műszert. Van, mikor túl hamar veszik igénybe a poligráfót: ha nyomoztak volna még két-három napot, a szaktanácsadó adott esetben jobb kérdéseket tehetett volna fel a poligráfós vizsgálat során.

Az is probléma, ha hosszúra nyúlt kihallgatást követően a kimerült alanyt vizsgáltatnák. Nála a koncentráció nem biztos, hogy fenntartható, ezért nem javasolt ilyenkor a poligráf igénybe vétele. A vizsgálandó személy nem kellő ismerete is korlátot jelenthet. A nyomozónak fel kell előzetesen mérnie, hogy az alany alkalmas-e a vizsgálatra, megfelelő-e a mentális, illetve egészségi állapota. Ebben segíthetik a nyomozót a nyilvántartásokban szereplő háttér adatok.²¹

A nyomozónak azt is meg kell éreznie, hogy az alany vállalni fogja-e a poligráfós vizsgálatot. A nem kellő alapossággal végzett nyomozás is nehezítheti a poligráfós vizsgálatot. Szűkíti a poligráfós vizsgálat során feltehető kérdések számát, másrészt a nem kellő alaposság pontatlanságokat okozhat, amelynek következményeként előfordulhat, hogy a nem megfelelő nyomozási adatok miatt rossz kérdést tesz fel a szaktanácsadó a vizsgált személynek. A kellenél több nyomozási információ közlése a vizsgálandó személlyel sem segíti a poligráfós vizsgálatot.

A poligráfós vizsgálat fontos szereplője a szaktanácsadó. Minél több vizsgálati szám van a szaktanácsadó mögött, annál nagyobb az esélye annak, hogy jó minőségben és eredményesen vizsgál. Ez az alanyon is múlik, viszont általában a nagy tapasztalattal rendelkező szaktanácsadó jó eséllyel nem téved a vizsgálati eredmény megállapításánál, illetve megfelelő kérdéseket fogalmaz meg. Problémát jelent a tapasztalatlanság akkor is, ha a szaktanácsadó nem veszi észre, ha az alany manipulálni próbálja a vizsgálatot. A felkészületlenség is korlát. A szaktanácsadó felkészületlen, ha nem fordít elegendő időt a nyomozási ügyiratok tanulmányozására, illetve a megfelelő kérdések megfogalmazására.

²⁰ Belegi József: A bizonyítás. In: Belegi József (Szerk.): Büntetőeljárás jog I–II. Új Be. – Kommentár a gyakorlat számára. HVG-ORAC. Budapest, 2018.

²¹ Nyitrai Endre: A magyar nemzeti adatvagyon jelentősége a bűnüldöző szervek munkája során. Információs Társadalom 2022/1. 78. o.

Problémát jelent, ha a szaktanácsadói túlterheltség miatt sokat kell várni a poligráfós vizsgálat elvégzésére. A megfelelő időzítés követelménye sérülhet.

Mivel embert vizsgálnak poligráffal, ezért önmagában ez a tény korlátokat jelenthet. Van, mikor az alany alkalmatlan a poligráfós vizsgálatra. Az alany alkalmatlansága fakadhat az egészségügyi állapotából (például asztmás rohamai, keringési zavarai vannak), valamint az intellektuális (például nem képes értelmezni a feltett kérdéseket) és önismereti (például pszichopata) szintjéből. Aki a vizsgálat előtt kábítószer fogyasztott, nyugtatót szedett be vagy kialvatlan, alkalmatlan a vizsgálatra. Szintén nem végzik el a vizsgálatot, ha például várandós nőt kellene vizsgálni, hogy ne veszélyeztessék sem az ő, sem a magzatának egészségét. A lelepleződéstől való félelem hiánya is alkalmatlanná teheti az alanyt a vizsgálatra, és az is, ha az alany beismerő vallomást tett. Ez azért jelent problémát, mert a vizsgálati metodika alapja a tagadásban lévő személy leleplezése a műszer segítségével. Az alany tagadja, hogy elkövette a bűncselekményt, és tagadja, hogy bizonyos információi lennének a bűncselekmény elkövetésének körülményeiről.²²

Fontos szempont az érintett személy önkéntessége, azaz a vizsgálatba való bele nem egyezés akadályát jelenti a poligráf igénybevételének.²³ A beleegyezés megtagadása történhet a nyomozó hatóság előtt, illetve a szaktanácsadónál is. Bárhol is ne egyezzen bele az alany a vizsgálatba, a poligráfós vizsgálat nem végezhető el.

A poligráfós módszerből fakadó korlát, hogy nem 100%-os a megbízhatósága, költségekkel jár az alkalmazása, és nem lehet kizárni, hogy az alany nem manipulálja a poligráfós vizsgálatot. A vizsgálandó személy életkora is korlátot jelent. A IV. Be.²⁴ 87. § (2) bekezdése, illetve 96. § (2) bekezdése alapján kizárólag felnőttkorú gyanúsított és nagykorú tanú vizsgálható poligráffal. A törvényi szabályozással egyet lehet érteni, mert egyrészt kíméli kiskorúakat, másrészt a 18 év alattiak jelentős részénél nem lenne eredményes a poligráfós vizsgálat.²⁵

6. Záró gondolatok

Az 1921-ben született modern poligráf az elmúlt 100 évben számos változáson ment keresztül. A 3 csatornás poligráf újabb csatornák mérésére lett alkalmas, és változott a vizsgálati metodika is. Változtak a tesztstruktúrák, az analóg poligráf helyett digitális poligráfot kezdtek el alkalmazni, és áttértek a numerikus értékelésre. A poligráfós vizsgálat általában jól orientálja a nyomozást, viszont a poligráf nem csodaszer, a hiba lehetősége is benne rejlik a módszerben. Korlátai ellenére a poligráf bizonyította az elmúlt évtizedekben, hogy ha alkalmas az ügy poligráf igénybevételére és szüksége is van rá az ügynek, érdemes igénybe venni.

²² Budaházi Árpád - Fantoly Zsanett - Kakuszi Brigitta - Bitter István - Czobor Pál: A műszeres vallomás-ellenőrzés fejlődési irányai. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest, 2021. 60. o.

²³ Hautzinger Zoltán: Az igazságügyi őszinteségvizsgálat. In: Korinek László – Kóhalmi László – Herke Csongor: Emlékkönyv Irk Albert egyetemi tanár születésének 120. évfordulójára. PTE ÁJK, Pécs, 2004. 48. o.

²⁴ 2017. évi XC. törvény a büntetőeljárásról

²⁵ Czenczer Orsolya: A gyermekbántalmazás és az erőszakos bűnelkövetés összefüggéseinek vizsgálata a hazai büntetés-végrehajtásban. In: Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára. Acta Universitatis Szegediensis – Acta Juridica et Politica (81). Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogiudományi Kar. Szeged, 2018. 187-198. o.